

XVIII
a m ž i a u s
studijos

4

LIETUVOS
Didžioji Kunigaikštystė
Visuomenė. Kasdienybės istorija

LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS

XVIII

a m ž i a u s
studijos

4

LIETUVOS
Didžioji Kunigaikštystė
Visuomenė. Kasdienybės istorija

Sudarytoja

RAMUNĖ ŠMIGELSKYTĖ-STUKIENĖ

Lietuvos istorijos
institutas

Vilnius
2018

XVIII amžiaus studijos | Eighteenth-Century Studies

Recenzuojamas tęstinis mokslo leidinys, leidžiamas nuo 2014 m. | Peer-reviewed journal published since 2014.

Redakcinė kolegija | Editorial Board

Pirmininkė | Editor-in-Chief

Prof. dr. Ramunė ŠMIGELSKYTĖ-STUKIENĖ

Lietuvos istorijos institutas

Atsakingasis sekretorius | Editorial Secretary

Dr. Adam STANKEVIČ

Lietuvos istorijos institutas

Dr. Lina BALAIŠYTĖ

Lietuvos kultūros tyrimų institutas

Prof. dr. Richard BUTTERWICK-PAWLIKOWSKI

Europos koledžas Natoline, Londono universiteto koledžas |

College of Europe, Natolin, University College London

Prof. habil. dr. Jolanta GELUMBECKAITĖ

Frankfurto prie Maino Goethe's universitetas | Goethe-Universität Frankfurt am Main

Doc. dr. Liudas GLEMŽA

Vytauto Didžiojo universitetas

Doc. dr. Robertas JURGAITIS

Vytauto Didžiojo universiteto Švietimo akademija

Prof. habil. dr. Janina KAMIŃSKA

Varšuvos universitetas, Pedagogikos fakultetas | Uniwersytet Warszawski, Wydział Pedagogiczny

Doc. habil. dr. Ilja LEMEŠKIN

Prahos Karolio universitetas, Baltistikos centras | Univerzita Karlova v Praze

Dr. Andrejus MACUKAS | канд. гіст. н. Андрэй МАЦУК

Baltarusijos mokslų akademijos Istorijos institutas |

Інстытут гісторыі Нацыянальнай акадэміі навук Беларусі

Prof. habil. dr. Dariusz ROLNIK

Katovicų Silezijos universitetas | Uniwersytet Śląski w Katowicach

Dr. Gintautas SLIESORIŪNAS

Lietuvos istorijos institutas

Dr. Asta VAŠKELIENĖ

Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas

Prof. habil. dr. Andrzej B. ZAKRZEWSKI

Varšuvos universitetas, Teisės istorijos institutas | Uniwersytet Warszawski, Wydział Prawa i Administracji

Svetainė internete | Website <http://www.istorija.lt/journals/xviii-amziaus-studijos/>

Redakcinės kolegijos adresas | Contact address

Lietuvos istorijos institutas

Kražių g. 5, 01108 Vilnius, Lietuva

El. paštas smigelskyte.stukiene@gmail.com

Knygos leidybą pagal „Valstybinę lituanistinių tyrimų ir sklaidos 2016–2024 metų programą“ finansavo Lietuvos mokslo taryba (sutarties Nr. S-LIP-18-7)

Sponsored by the Research Council of Lithuania

Leidinio bibliografinė informacija pateikiama Lietuvos nacionalinės

Martyno Mažvydo bibliotekos Nacionalinės bibliografijos duomenų banke (NBDB).

© Sudarymas, Ramunė Šmigelskytė-Stukienė, 2018

© Straipsnių autoriai, 2018

© Lietuvos istorijos institutas, 2018

ISBN 978-609-8183-45-0

ISSN 2351-6968

TURINYS

- Pratarmė / *Ramunė Šmigelskytė-Stukienė* ... 8
Foreword / *Ramunė Šmigelskytė-Stukienė* ... 12

KASDIENYBĖS ISTORIJS

VIENUOLIŲ GYVENIMAS

Andrea Mariani

- Świat rzeczy jezuitów w nieświeżu i w słucku. Między wymogami życia zakonnego a tożsamością szlachecką ... 20
Daiktiskasis Nesvyžiaus ir Slucko jėzuitų pasaulis. Tarp dvasininko luomo reikalavimų ir bajoriškosios tapatybės. *Santrauka* ... 57

Martynas Jakulis

- Nobiles pauperes*: Vilniaus misionierių špitolės globotiniai XVIII a. ... 58
Nobiles pauperes: The Clientele of the Congregation of Mission Hospital in Eighteenth-Century Vilnius. *Summary* ... 72

Asta Vaškeliėnė

- Etiketas ir buitinis reformuotoje XVIII a. antrosios pusės Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės pijorų edukacijoje: lyginamasis tyrimas ... 73
Etiquette and Household Routine in the Education of Piarists in the Second Half of the 18th Century in the Grand Duchy of Lithuania: Comparative Study. *Summary* ... 96

BAJORIŠKOJI ERDVĖ

Adam Stankevič

- Merkinės seniūno Mato Ogińskiego kasdienybė: ūkinių ir teisminių reikalų verpetuose ... 98
Daily Routine of Elder of Merkinė Mateusz Ogiński: in the Vortexes of Economic and Legal Matters. *Summary* ... 115

Ramunė Šmigelskytė-Stukienė

- Veiklios moters kasdienybė: epizodas iš Izabelės Liudvikos Borch-Pliaterienės (1752–1813) gyvenimo ... 116
Daily Life of an Active Woman: Episode from the Life of Izabela Ludwika Borch Platerowa (1752–1813). *Summary* ... 143

Daiva Milinkevičiūtė

Tarp dviejų kolonų: XVIII a. pabaigos – XIX a. pradžios Vilniaus masonų kasdienybė simbolikoje ... 144

Between Two Pillars: Daily Life in the Symbolism of the Late Eighteenth Century Masons of Vilnius. *Summary* ... 163

Marius Daraškevičius

„Magiškasis kambarys“: gyvybinga ir prisitaikanti vaistinėls tradicija

Lietuvos bajorų namuose ... 164

‘The Magical Room’: Lively and Adaptive Tradition of a Still Room in Manor Houses of the Lithuanian Nobles. *Summary* ... 195

KARIO KASDIENYBĖ

Valdas Rakutis

Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kariuomenės kasdieninio gyvenimo standartai 1764–1788 m. ... 198

Standards of Ordinary Life in the Armed Forces of the Grand Duchy of Lithuania in 1764–1788. *Summary* ... 217

Eduardas Brusokas

1794 m. sukilėlių viešieji renginiai Vilniuje ... 218

Public Events Held by the Rebels of 1794. *Summary* ... 228

Lina Balaišytė

Rusų karininkija kasdieniniame ir šventiniame XVIII a. Vilniaus gyvenime: taikaus sugyvenimo regimybė ... 229

Russian Officers in Everyday and Festive Life in Eighteenth Century in Vilnius: the Semblance of Peaceful Coexistence. *Summary* ... 242

SOCIALINIAI RYŠIAI

Gintautas Sliesoriūnas

Lietuvos respublikonų suvažiavimai Vilniuje 1701 m.: bandymai įtvirtinti antisapieginio judėjimo iškovotą valdžią ... 246

1701 Lithuanian Republican Conventions in Vilnius: Attempts to Consolidate Power Won by the Anti-Sapegian Movement. *Summary* ... 268

Anna Lepalczyk

Situacija społeczna kowieńskich ewangelików augsburskich w świetle tumultu z 1765 roku ... 269

Kauno evangelikų liuteronų visuomeninė padėtis 1765 m. sąmyšio šviesoje. *Santrauka* ... 283

Piotr Pilarczyk

Modernizacja wymiaru sprawiedliwości. Reformy Sądu Komisji Skarbu Wielkiego Księstwa Litewskiego (1765–1791) ... 284
Nuosprendžių modernizacija. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės išdo komisijos teismo reformos 1765–1791 m. *Santrauka* ... 298

Domininkas Burba

Tiltai ir keltai kaip XVIII amžiaus Vilniaus pavieto bajorų teisinių ginčų objektai ir nusikaltimų erdvės ... 299
Bridges and Ferries as Objects of Dispute and Crime Locations among Eighteenth Century Nobles of Vilnius District. *Summary* ... 317

Александр Довнар / Aleksandras Dounaras

Реформа управления города Высокое (Брестское воеводство) 1794 года ... 319
Lietuvos Aukštojo Bresto vaivadijoje valdymo reforma 1794 m. *Santrauka* ... 364

ANOTACIJOS

Domininkas Burba. *Smurtiniai bajorų nusikaltimai ir bausmės XVIII amžiaus Vilniaus paviete*, Vilnius: Lietuvos edukologijos universiteto leidykla, 2016. – 384 p. ISBN 978-609-471-085-8 / *Ramunė Šmigelskytė-Stukienė* ... 366

Wojciech Szafranski. *Józef Weysenhoff – polityk, prawnik, legislator czasów Oświecenia*, Poznań: Wydawnictwo Naukowe UAM, 2017. – 573 p. ISBN 978-83-232-3203-2 / *Ramunė Šmigelskytė-Stukienė* ... 368

Dariusz Rolnik. *Województwo mińskie i Jeleńscy w życiu publicznym Rzeczypospolitej w latach 1764–1795 w świetle ich korespondencji*, Katowice: Wydawnictwo uniwersytetu Śląskiego, 2018. – 238 p. ISBN 978-83-226-3124-9 / *Ramunė Šmigelskytė-Stukienė* ... 371

Ilustracijų sąrašas ... 372

Asmenvardžių rodyklė ... 375

Vietovardžių rodyklė ... 387

TARP DVIEJŲ KOLONŲ: XVIII A. PABAIGOS – XIX A. PRADŽIOS VILNIAUS MASONŲ KASDIENYBĖ SIMBOLIKOJE

DAIVA MILINKEVIČIŪTĖ

Lietuvos istorijos institutas

Anotacija. Straipsnyje nagrinėjama XVIII a. pabaigos – XIX a. pradžios Lietuvos masonų ložių kasdienybės raiška Vilniaus masonų ložių simbolikoje. Simboliai yra neatsiejama masoniškos veiklos dalis, jais perteikiama masonerijos esmė ir principai. Straipsnyje analizuojama masonų ložių antspaudų simbolika ir jos adaptacija kasdieninėje ritualinėje masonų veikloje. Dėmesys telkiamas į dvių XVIII a. pabaigos žemesniųjų laipsnių Vilniaus ložių – „Gerasis Ganytojas“ (*Du Bon Pasteur*), „Uolulis lietuvis“ (*Gorliwy Litwin*)¹ ir didžiosios ložės „Tobuloji vienybė“ (*La Parfaite Union de Lithuanie*), taip pat XIX a. pradžios Vilniaus ložių antspaudų simbolikos ypatumus ir jų sąveiką su masoniška kasdienybe. Vilniaus masonų ložės pakluso bendriems Abiejų Tautų Respublikos masoniškiems įstatymams, naudojo universalią simboliką ir buvo globalios masonų šeimos dalis, todėl masonų antspaudų analizė leidžia atskleisti „vietinės“ masonerijos bruožus, aptarti masonų tapatumo ir universalumo problemą, idėjų perimamumą. Daroma išvada, kad, kasdienybės veikloje integravus ir adaptavus simbolius, Vilniaus masonai legitimavo savo statusą tarpvalstybinių masoniškų institucijų mastu.

Reikšminiai žodžiai: masonai, Biblija, ložė, simboliai, antspaudai, ritualas.

Įvadas

Apšvietos epocha buvo masonų judėjimo „aukso amžius“, kuomet pažangos, libertinizmo, natūralizmo, deizmo, tolerancijos, humanizmo ir kitos skambios idėjos buvo bandomos įgyvendinti praktiškai. Tačiau klaidinga manyti, kad nuo senų ir konservatyvių idėjų, tokių kaip krikščioniška meilė artimui ar pomirtinio gyvenimo samprata, buvo nususukta arba jų visiškai atsisakyta. Priešingai, masonai, įvilkę šias idėjas į Apšvietos rūbą, suteikė joms naują, universalų pavidalą, kurio elementariausia išraiška yra simboliai. Glaudų ryši su praeitimi turinti masonų simbolika šios draugijos nariams teikė, viena vertus, regimą būdą transcendentiniam penui pajauti, kita vertus, gilaus okultizmo persmelktą pažinimo siekį. Tačiau propaguodami uždarumą, paslaptį, tuo grindžiamą savo unikalumą, masonai jautė savotišką

1 XVIII a. pab. Vilniaus ložė „Išminties šventovė“ (*Zum Tempel der Weisheit*) nepalikto materialių savo veiklos relikvų, todėl šiame straipsnyje ji nėra analizuojama.

komunikacijos poreikį su aplinkiniu profaniškuoju pasauliu. Toks savitas ryšys buvo bandomas užmegzti simbolinėmis formomis. Savo kasdienybėje masonai propagavo universalios meilės artimui, Dievui ir tėvynei, pagarbos, laisvės, lygybės ir kitas idėjas, kurios Abiejų Tautų Respublikos masonų simbolikoje pasireiškė tradiciniais, viso pasaulio masonerijai būdingais simboliais (skriestuvais ir kampainis, gulščiuokas ir svambalas, mentelė, plaktukas, dangaus kūnai, rankų paspaudimas), tačiau unikaliais idėjomis, tokios kaip pagoniškas santykis su savo tautos istorija, lietuviškos tapatybės ir etninės priklausomybės suvokimas, tautiškumo ir pilietiško idealai, buvo pasiekiami pasitelkiant visiškai originalius simbolikos elementus: Vytį, Gėdminačių stulpus; pasitaikydavo ir retų krikščioniškų variacijų – botagas, sparnuota širdis, joanitų kryžius, barokiški mirties vaizdiniai; ar pagoniškų elementų – degantis fakelas, antikinės skulptūros, unikalus besišypsanti sūlės vaizdinys. Tautiniai ložių pavadinimai („Uolusis lietuvis“, „Vladislovas Jogaila“, „Palemonas“) ir juose atsispindėjusios universalios idėjos (Tobuloji vienybė, Laimingas išlaisvinimas, Taikos šventovė) taip pat fiksavo Abiejų Tautų Respublikos ložių kryptį, esminius siekius ir vertybes, kurios užgimė XVIII a. pabaigos Vilniaus masonų ložių kasdieninėje veikloje. Tačiau kokių būdu minėti simboliai atskleidžia masonų tapatumo ir universalumo idėjos problemą? Kaip simboliai reiškiasi masonų kasdienybėje? Ką jie gali pasakyti apie Lietuvos masonus?

Lietuvių istoriografijoje masonerijos tyrimai tapo intensyvesni šio amžiaus pradžioje, tačiau į iškeltus klausimus nebuvo gilinamasi. 2016 m. publikuotas išsamus ir itin originalus Arvydo Pacevičiaus straipsnis apie masonų idėjų raišką knygų simbolikoje. Jame iškeliami kitokie užmojai, tačiau aiškinami ir masonų simboliai². Lietuvos masonų simbolika žodyno forma platesniame kontekste yra pristatoma masonerijos tyrinėtojo Žyginto Būčio išleistame kataloge³. Parodos katalogo *Vilniaus klasicizmas* atskirame skyriuje publikuotas Krzysztofo Załęskiego straipsnis *Masonai Lietuvoje*, taip pat pristatyti Varšuvos nacionaliniame muziejuje saugomi masonų apeiginiai daiktai, narių sąrašai, paveikslai⁴. K. Załęskis aktyviai tyrinėja masonus, yra žurnalo *Ars Regia* vienas iš redaktorių⁵. Šiame žurnale buvo publikuotas dar 1933 m. parašytas Karolio Serinio darbas, kuriame nagrinėjama masoniškų simbolių filosofija ir metafizika, simbolio sąvokos ištakos ir tikslas⁶. Stanisłowo Załęskiego veikalas, pasirodęs 1889 m. ir kelis kartus perleistas,

2 Arvydas Pacevičius, Masonų knygų kultūros raiška XIX a. Lietuvoje, in: *Knygotyra*, 2016, Nr. 67, p. 115–147.

3 Žygintas Būcis, Ložių nariai ir pareigūnai, in: *Masonai Lietuvoje: XVIII a. pabaiga – XIX a. pradžia*, Vilnius: Lietuvos nacionalinis muziejus, 2009, p. 187–190

4 Krzysztof Załęski, Vilniaus masonai, in: *Vilniaus klasicizmas*. Parodos katalogas, Vilnius: Baltos lankos, 2000, p. 221–231.

5 Krzysztof Załęski, Nieznany fragment *Mowy* Franciszka Ksawerego Kosseckiego, wygłoszonej w krakowskiej loży „Przesąd Zwyciężony“ w 1810 roku, in: *Ars Regia*, 2008, t. X, Nr. 17, p. 203–213; Idem, Słownik polskich wolnomularzy zawodów wyzwolonych, in: *Ibid.*, p. 177–203.

6 Karol Serini, Symbol w wolnomularstwie, in: *Ars Regia*, 1992, t. I, Nr. 1, p. 101–147.

yra suskirstytas į dvi dalis: pirmoji skirta masonų istorijai Lenkijos karalystėje, o antroji – masonų ritualams ir simbolizmui⁷. Autorius rėmėsi gausybe autentiškų, jau neišlikusių šaltinių. Masonerijos tyrimams didelės vertės turi XX a. pradžios rusų istorikės archyvistės Tiros Sokolovskajos indėlis. Ši tyrinėtoja, dirbdama Sankt Peterburgo mokslų akademijos bibliotekos Rankraščių skyriuje, noriai dalijosi informacija apie lenkų ir lietuvių masonų ložes su Lietuvos masonų istorijos tyrinėtojais Władysławu Zahorskiu⁸ ir Stanisławu Małachowskiu-Lempickiu, kuris parašė paradigmą apie masonus buvusios Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės žemėse (1776–1822)⁹. Pati autorė publikavo masonų dokumentus su komentarais, parašė daugelį veikalų Rusijos masonų tematika, viena pirmųjų ėmė analizuoti masonų sistemas ir simbolius¹⁰. Pasiremddama jos indėliu, Darija Lotarjeva susistemino ir aprašė Rusijos imperijoje veikusių masonų ložių ženklus¹¹. Pastaruoju dešimtmečiu atsirado autorių, tyrinėjančių rusų masonų sąsajas su kabala, leidžiami ezoteriniai masoniški žurnalai ir oficialūs rusų masonų leidiniai¹². Jurijus Chalturinas bandė atsakyti į klausimą, ar kabala yra integrali masonų mokyimo, simbolizmo, ritualo, tradicijos dalis?¹³ Fragmentiškas rusų masonų palikimas nedavė atsakymo į šį klausimą, bet suteikė naujos informacijos kabalos ir masonų ryšiams tirti. Vladimiras Kučiurinas nauju ir originaliu būdu interpretavo ložės „Mirštantis sfinksas“ simboliką¹⁴.

Lietuvos mokslininkai pastaraisiais dešimtmečiais ėmė ieškoti vietinių masonerijos ypatumų: Laima Kiauleikytė aprašė masonų muzikavimą¹⁵, Margarita Poškutė

7 Stanisław Załęski, *O masonii w Polsce od roku 1742 do 1822: na źródłach wyłącznie masonskich*, Kraków: W. L. Ancyc, 1908, 418 p.

8 Władysław Zahorski, Przyczynek do dziejów wileńskiej loży masonskiej „Gorliwy Litwin“, in: *Litwa i Ruś*, 1912, t. 1/1–3, p. 145–161.

9 Stanisław Małachowski-Lempicki, *Masonai buvusios Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės žemėse, 1776–1822: istorija ir šaltiniai*, Vilnius: Mintis, 2009, 280 p.

10 Тира Оттовна Соколовская, *Русское масонство и его значение в истории общественного движения (XVIII и первая четверть XIX столетия)*, Санкт-Петербург: Издание Н. Глаголева, 1915, 182 p.; Eadem, Масонские системы, in: *Масонство в его прошлом и настоящем*, т. 2, Москва: ИКПА, 1991, p. 52–80; Eadem, Обрядность вольных каменщиков, in: *Масонство в его прошлом и настоящем*, т. 2, Москва: ИКПА, 1991, p. 80–118; Eadem, Возрождение масонства при Александре I, in: *Ibid.*, p. 153–203.

11 Дарья Лотарева, *Знаки масонских лож российской империи. Справочно-библиографический указатель*, Москва: Государственная публичная историческая библиотека России, 1994, 119 p.

12 Юрий Халтурин, Эзотерические аспекты учения русских Масонов конца 18-начала 19 веков, in: *Пламенеющая Звезда*, 2012, т. 1 (8), p. 12–19.

13 Юрий Халтурин, Кабала и орденовая символика в интерпретациях русских масонов конца XVIII – начала XIX века, in: *ТИРОШ, Труды по иудаике*, т. 10, Москва: Сэфер, 2010, p. 72–92.

14 Владимир В. Кучурин, Масонские символы ложи Умиряющего сфинкса: опыт интерпретации, in: *Труды государственного музея истории религии*, вып. 9, Санкт-Петербург: ИГИЦ СПбУДА, 2009, p. 141–145.

15 Laima Kiauleikytė, XVIII–XIX a. sandūros Lietuvos masonų muzikos kultūra, *Menotyra*, 2001, Nr. 3 (24), p. 22–32.

savo straipsnyje analizavo mažai tyrinėtas lietuviškos masonų kultūros sritis – pagrindinius Lietuvos masonų pasaulėžiūros bruožus¹⁶, Vytautas Gričius – apeiginius Vilniaus universiteto masonų daiktus¹⁷. Būtina paminėti ir teorinių žinių suteikusius Arūno Sverdiolo dviejų dalių veikalus, kuriuose analizuojamos hermeneutinės filosofijos idėjos, ypač reikšminga mitų ir simbolių hermeneutika¹⁸. Skaičių simbolių ir pavidalų kaitą skirtingų epochų ir erdvės kontekste nuodugnai aprašė Pentti Lempiäinen¹⁹. Kadangi Abiejų Tautų Respublikos masonų simboliai išsiskiria tautiniais motyvais, buvo panaudoti ir trumpi, papildomi darbai apie Lietuvos valstybės simbolius²⁰.

Šiame straipsnyje, pasitelkus masonų antspaudus kaip pagrindinį šaltinį, XVIII a. pabaigos – XIX a. pradžios Vilniaus masonų ložių slaptos veiklos raiška simbolikoje nagrinėjama pirmą kartą, o antspauduose užkoduoti simboliai bandomi prakalbinti per svarbiausią masonų veiklos ramstį ir „Didįjį šviesulį“ – Bibliją. Buvusioje Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės teritorijoje veikė 21 ložė, kurios materialinis paveldas yra išlikęs įvairiais pavidalais (rašytiniais šaltiniais, muzealijomis). Viena iš tokio paveldo rūšių yra antspaudai, kurių originalai saugomi Vilniaus universiteto bibliotekos Rankraščių skyriuje, tačiau tik trys bylos iš 38 priklauso XVIII a. pabaigos Vilniaus masonams: tai yra „Gerojo ganytojo“ ložės posėdžių protokolų knyga²¹, „Uoliojo lietuvio“ ložės sąskaitų knyga²² ir ložės narių sąrašai²³. Didžioji dalis materialaus masonų paveldo datuojama 1812–1822 m. antruoju masonų veiklos laikotarpiu Lietuvoje ir yra saugoma Lietuvos nacionaliniame muziejuje. Itin detalai masonų šaltinius pristatė ir jų antspaudus kataloge publikavo minėtas Ž. Būčys. Dar 1911 m. vienas pirmųjų materialųjį masonų paveldą ėmė skelbti Sergejus Flavianovičius Dobrianskis²⁴. Tarp nagrinėjamų antspaudų labai svarbūs yra Lietuvos valstybės istorijos archyve saugomi XVIII a. pabaigos

16 Margarita Poškutė, XVIII a. pabaigos – XIX a. pradžios Lietuvos masonų etinės bei religinės nuostatos, in: *Logos*, 2007, Nr. 51, p. 171–182.

17 Vytautas Gričius, Vilniaus universiteto masonai ir jų apeiginiai daiktai, in: *Spectrum*, 2008, Nr. 2 (9), p. 29–32.

18 Arūnas Sverdiolas, *Hermeneutinės filosofijos studijos*, [kn.] 1: *Būti ir klausti*, Vilnius: Strofa, 2002, 392 p.; Idem, *Hermeneutinės filosofijos studijos*, [kn.] 2: *Aiškinimo ratas*, Vilnius: Strofa, 2003, 304 p.

19 Pentti Lempiäinen, *Skaičių simbolika: nuo nulio iki milijono*, Vilnius: Tyto alba, 2001, 369 p.

20 Dainius Razauskas, *Vytis simbolikos požūriū*, Vilnius: Aidai, 2008, 80 p.; Jonas Vaičėnis, *Lietuvos valstybės simboliai*, Kaunas: Šviesa, 2006, 70 p.; Dainius Razauskas, Gediminaičių stulpai simbolikos požūriū, in: *Liaudies kultūra*, 2014, Nr. 1, p. 31–55.

21 „Gerojo ganytojo“ ložės posėdžių protokolų knyga. 1778–1781, Vilniaus universiteto bibliotekos Rankraščių skyrius (toliau – VUB RS), f. 4, b. A-470.

22 „Uoliojo lietuvio“ ložės sąskaitų knyga. 1785–1786 m., VUB RS, f. 4, b. A-483.

23 Masonų ložių narių sąrašai 1780–1819, VUB RS, f. 4, b. A-456.

24 Сергей Флавианович Добрянский, Очерки из истории масонства в Литве, in: *Записки Северо-западного отдела Русского императорского географического общества*, кн. 4, Вильно: А. Г. Сыркин, 1913, p. 103–146; Idem, Масонские ложи в Литве, in: *Записки Северо-западного отдела Русского императорского географического общества*, кн. 2, Вильно: А. Г. Сыркин, 1911, p. 231–262.

Lenkijos ir Lietuvos Didžiųjų Rytų antspaudai: pažeistame antspaude su unikalia besišypsiančios saulės simbolika įskaitomas užrašas: „Polski i Litewski Wielki Wschód“, kas leidžia identifikuoti antspaudą²⁵. Tiesa, tame pačiame antspaude lenkiškuose dokumentuose Lietuvos vardas nefigūruoja. Tai galėtų reikšti, kad lietuviškas antspaudas buvo sukurtas naudoti vėliau. Taip pat tyrime dėmesys sutelkiamas į lako antspaudus dokumentų apačioje bei rašalinius įspaudus dokumentų lapų viršutinėje dalyje, kuriuos galima vertinti kaip ekslibrisus, nes juose dažnai vaizduoti kitokie nei antspauduose arba papildomi simboliai.

Šio straipsnio tikslas – interpretuoti masonų simbolius ir parodyti jų ryšį su masoniška veikla XVIII a. pabaigoje – XIX a. pirmojoje pusėje, apeinant masonų susikūrimo aplinkybes ir organizacinę struktūrą, kuri yra plačiai ištirta anksčiau minėtoje istoriografijoje. Straipsnį sudaro keturios dalys. Pirmoje dalyje pristatomos *ritualo* ir *ložės* sąvokos, jų reikšmė masonerijos kontekste, paaiškinamas jų ryšys su simbolika. Antroje dalyje yra aptariama masonerijos simbolikos įprasminimo masonų rituale problema ir pristatoma kita kasdieninė jų veikla. Trečioje dalyje nagrinėjamas XVIII a. pabaigos, o ketvirtoje – XIX a. pradžios Vilniaus ložių simbolizmas.

Ložės ženklas – regimas masonų slėpinys

Savo veiklai įprasmininti masonai rėmėsi archajiškais Saliamono šventyklos, Viduramžių katedrų statytojų ir tamplierių vaizdiniais, kurie Apšvietos epochoje buvo galutinai pasisavinti ir iškelti iki neregėtų aukštumų. Visi masonų ritualai, visa simbolika, visa esybė koncentruojasi ties šiomis legendomis, kurios atsispindi ir masonų pavelde. Masonų ložės komunikavo tarpusavyje: Lenkijos Didieji Rytai²⁶ siuntė instrukcijas, potvarkius, projektus, įsakus, panegirines kalbas, atstovų sąrašus savo pavaldinėms ložėms, nariams buvo suteikiami sertifikatai, raštai, diplomai. Šie dokumentai buvo pasirašinėjami svarbiausių masonų pareigūnų ir antspauduojami, tokiu būdu legitimuojant savo statusą tarpvalstybinių masoniškų institucijų mastu. Bet reikia turėti omenyje, kad masonai save tapatino su slaptąja organizacija, tad ir masoniški dokumentai dažnai apipinami specifine retorika ir vaizdiniais.

Per visą XVIII a. pabaigos – XIX a. pradžios laikotarpį Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje, o po padalijimo – buvusioje jos teritorijoje veikė 21 masonų ložė, visos pakluso bendriems įstatymams, naudojo universalią simboliką ir buvo globalios masonų šeimos dalis. Masonų ložėse vykdomi masoniški darbai, kurie

25 Vilniaus mokslo bičiulių draugija, Lietuvos valstybės istorijos archyvas (toliau – LVIA), f. 1135, ap. 4, b. 573, l. 4.

26 Didieji Lenkijos Karalystės ir Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės Rytai – pagrindinė masoniška institucija Abiejų Tautų Respublikoje, kuriai buvo pavaldžios visos rusėniškų žemių ir Lietuvos masonų ložės; joje rinkosi visų ložių atstovai.

jungė juos į pasaulinę broliją, yra įvardijami *ritualo* terminu. Pagal vieną reikšmę *ritualas* – tai ložėse vartojami simboliniai žodžiai ir atliekami veiksmai, pagal kitą tai – standartizuotas, specialiai sukurtas masonų ložių valdymo mechanizmas, laipsnių sistema, pagal kurią klasifikuojamos ložės ir darbas jose. Yra žinoma daugybė masoniškų sistemų, kurias sudaro 3, 7, 10, 33 ir net 99 laipsniai. *Laipsnis* yra tam tikra masoniškos „karjeros“ pakopa ar šios pakopos mato dydis, pasiekiamas ritualiniu būdu, t. y. savotiška darbo ložėse forma. Masonerijos kontekste terminai *ritualas* ir *sistema* dažnai vartojami sinonimiškai, be to, ritualai ir sudaro pačią sistemą. Nepaisant sistemų įvairovės, visų pagrindas yra vienodas – trijų pirmųjų (mokinio, pameistrio, meistro), cechinių amatininkų struktūrą personifikuojanti angliškoji laipsnių sistema, dar kitaip vadinama simbolinėmis, arba Šv. Jono, ložėmis. Masonų ložėms plintant kontinentinėje Europoje, radosi „garbingesnių“ ir sudėtingesnių laisvųjų mūrininkų kilmės versijų, tokių kaip anksčiau minėtas tamplierių mitas, tad, integruojant pirmus tris laipsnius, buvo kuriamos aukštesniųjų laipsnių ritualo sistemos. Sudėtingėjant ritualams ir sistemoms, sudėtingėjo ir jų meninės raiškos forma – simbolis. Anot Darjos Lotarevos, išorinis simbolių sutapimas yra charakteringas Baroko epochos bruožas, dėl kurio įtakos susiformavo Europos masonų simbolika ir ritualas²⁷. Pastarųjų dėmesio centre – mirties ir prisikėlimo vaizdiniai. Masonų simbolika, jungianti visus pasaulio masonus į vieningą šeimą, atspindi tam tikrą jų vidinę būseną ir nematomą siekiamybę bei personifikuoja aukštesnius tikslus.

Ritualinio darbo sistemą reikėjo įtvirtinti praktikoje, kas ir buvo padaryta priėmus Abiejų Tautų Respublikos masonų 1781 m. konstituciją. Taigi, pirmieji Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės masonai užsiėmė administracinės visos Lietuvos masonų struktūros kūrimu: rinko pareigūnus, organizavo darbus ložėse ir juos kontroliavo. Tačiau masonų ložė nebuvo tik susirinkimų ir ritualų vieta, pirmiausia tai – bendri masonų namai, kuriuose galioja masoniška tvarka, o kokia tvarka, toks yra ir šeimnininkas. Tad kiekvienos ložės ženklas yra savotiška masono vizitinė kortelė. D. Lotareva išskiria du vaizdinių tipus, kurie formavo ložių ženklus, – tai yra pagrindiniai ir centriniai (viduriniai)²⁸. Pagrindiniai vaizdiniai yra apskritimas, žiedas, trikampis, daugiakampės žvaigždės, kryžius. Ypač svarbus yra ložės pavadinimo ir simbolio atitikmuo, ložės priklausomybė tam tikrai sistemai. Tad išlikę masonų antspaudai teikia dvejopą informaciją – simbolinę ir faktinę. Pastaroji – tai ložės pavadinimas (dažniausiai rašomas ta kalba, kuria vyksta ložės darbai), pavaldumas arba statusas (pvz., Šv. Jono, provincinės ložės, didžioji ložė ir pan.), data (dažniausiai nuo pasaulio sukūrimo pradžios), vietovė, retais atvejais devizas ir savininko inicialai arba pareigybė, įrašai hebrajų kalba²⁹. Anot

27 Дарья Лотарева, *op. cit.*, 1994, p. 23.

28 *Ibid.*, p. 22.

29 *Ibid.*, p. 17–22.

D. Lotarevos, ložės ženklas buvo savotiškas ordino mini modelis ir tuo pat metu „statybvietės“ adresas, formavęs masono savimonę, gyvenimo būdą ir netgi elgesį visuomenėje³⁰. Elgesys visuomenėje ir masonų tapatybė galėjo būti suformuota per konkrečios ložės propaguojamas universalias idėjas, atspindėjusias simboliuose ir ložių pavadinimuose. Žinoma, simbolio prasmė yra santykinė ir kinta priklausomai nuo laiko ir erdvės, kurioje jis veikia. Kita vertus, simbolio forma (ne išorinis pavidalas, o nematoma būties sandara) gali slėpti ir ankstesnių kartų idėjų turinį. Anot A. Sverdiolo, simboliai parodo, kaip žmogus supranta savo santykį su šventybe³¹. Masonams biblinis Saliamono šventyklos statytojo Hiramio mitas³² tapo kertiniu motyvu, pateisinančiu bemaž visus masoniškos veiklos aspektus. A. Sverdiolo manymu, skiriamasis mito bruožas yra tas, kad jis išsiskleidžia kaip pasakojimas sakmės arba ritualinės dramos pavidalais³³. O juk būtent mito atkartojimo alegorija (ritualine drama) galima užsitarnauti pirmuosius tris simbolinių ložių laipsnius. Taigi simbolis yra paslaptis, o paslaptis yra atskleidžiama žingsnis po žingsnio ritualo metu tiems, kas išmoksta skaityti simbolių kalbą.

Simbolio įprasminimas masonų ritualuose

Pirmajame masonų veiklos etape 1776–1789 m. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės teritorijoje veikė 9 ložės, bet svarbiausios, dirbusios Vilniuje, buvo šios: „Gerasis Ganytojas“ (*Du Bon Pasteur*), „Uolusis lietuvis“ (*Gorliwy Litwin*) ir „Išminties šventovė“ (*Zum Tempel der Weisheit*). Ankstyvajame savo veiklos etape masonai užsiimdavo ne tik ritualinėmis apeigomis, bet ir rūpinosi užtikrinti savo sklandžią veiklą, svarstė svarbius visuomeninius socialinius klausimus, tad jau šiuo laikotarpiu galima išskirti kelias masonų veiklos rūšis: labdaringos veiklos aptarimai, naujų narių priėmimo svarstymai, Šv. Jono dienos šventės, ložių įkūrimo metinės, naujų narių priėmimo ceremonijos, mirusių narių paminėjimo šventės, individualios savęs tobulinimo praktikos. Taip pat masonų darbai gali būti sugrupuoti į tokias kategorijas: receptijos (t. y. naujų narių iššventinimas), instrukcijos (ritualinis įvairių švenčių šventimas), ekonominiai (finansinės ataskaitos, aukų

30 *Ibid.*, p. 22.

31 Arūnas Sverdiolas, *Hermeneutinės filosofijos studijos*, [kn.] 1, p. 234.

32 Saliamono šventyklos statytojo Hiramio legenda yra „ankstyviausia“ biblinė Senojo Testamento masonų kilmės versija. Joje teigiama, kad architektą Hiramą nužudė jo mokiniai, nes jis nesutiko atskleisti slaptažodį, pagal kurį buvo dalijamas atlygis meistrams. Pasibaigus darbams, Hiramą pasiliko apžiūrėti šventyklą, kurioje jo tykojo pasala. Trys mokiniai žydai, norėję išgauti meistrų slaptažodį, grasino architektui jį atskleisti. Šiam nesutikus, pirmasis mokinyš plaktuku kirto jam per kiaušą, antrasis suvarė kaltą į vidurį, o trečias smeigė skriestuvu į širdį. Pasklidus žiniai apie architekto mirtį, meistrai ėmė jį ieškoti. Hiramio kapas buvo rastas po akacijos medeliu, o jis pats perlaidotas po pastatytos šventyklos altoriumi. Tokia yra legenda, kurios vaizdiniai, paversiti pirmų trijų masoniškų laipsnių (mokinio, pameistrio ir meistro) ritualine drama, įprasmina masonų simboliką ir idėjas.

33 Arūnas Sverdiolas, *Hermeneutinės filosofijos studijos*, [kn.] 1, p. 239.

rinkimai) ir iškilmingi (naujai išrinktų narių prisaiškinimas, Katedros meistro vardinės, mirusių narių minėjimas) darbai. Neblėsta mitai, jog masonų ložėse vyko girtuokliavimai, orgijos, ritualiniai aukojimai ir pan. Ar tokie mitai turi realaus pagrindo? Išties masonų veikla ložėse buvo kupina simbolių, alegorijų, metaforų, ritualų, ceremonijų, o prie neigiamos nuomonės prisidėjo ir masonų šventinių renginių, kuriuose buvo gausiai linksminamasi, atgarsiai. Pobūviai vykdavo vadinamosiose stalo ložėse, po iššventinimo į pirmąjį laipsnį. Nesunku įsivaizduoti, kad dėl nuolat augančio masonų narių skaičiaus, jie švėsdavo tikrai dažnai, kas kėlė visuomenės pasipiktinimą ir apipynė masonus įvairiomis legendomis. Visgi tokie rimti kaltinimai nėra pagrįsti, nes masonai atliko darbus, turėjusius savo užkoduotas prasmes, kurios nebuvo suprantamos profanams.

Taigi, bemaž įdomiausia ir paslaptینگiausia masonų veikla siejasi su ložių narių iššventinimo ritualais, kurių metu simboliai atskleidžia savo paslėptas idėjas. A. Pacevičiaus teigimu, „neatskiriamas masonų ritualinių darbų palydovas buvo ritualiniai pokalbiai katekizmo (klausimų ir atsakymų) forma, taip pat prakalbos, giesmės“³⁴. Tačiau netgi tokia kontekste masoniškų veiksmų ir apeigų simbolizmas yra labiau intuityvus: galima spėti, kad masonai „naujokai“ nežino priežasties, kodėl atliekami tam tikri simboliniai veiksmai, kaip jie siejasi tarpusavyje ir kokią informaciją fiksuoja, tačiau jaučia, kad turi būti kažkokia vieninga idėja, kuria remiasi visi tie veiksmai. Pavyzdžiui, pirmo laipsnio iššventinimo rituale į naujoko nuogą krūtinę yra įremiamas skriestuvus, tokiu būdu išgaunant pasižadėjimą priimti visus įsipareigojimus ir juos šventai vykdyti. Apie tai liudija XIX a. pradžios šaltiniai, kuriais remiantis galima spręsti, jog panašūs ritualai vyko ir XVIII a. pabaigoje. 1818 m. priimtas į „Uoliojo lietuvio“ ložę avantiūristas Stanislovas Mickanevskis prisimena: „[...] iš kairės stovintis brolis, savo dešine ranka laikydamas mane, kaip sakiau, už pažasties, kairiaja padavė man ištrauktą iš makštų špagą, įsakydamas paimti ją ir smaigaliu prisidėti prie kairiosios krūtinės pusės, kuri nuo mano įžengimo į ložę buvo apnuoginta [...]. Tai trumpas žmogaus gyvenimo įvaizdis, parodantis, jog jis turi nuolat kovoti su prieštaravimais, įveikti ir įvairias kliūtis ir siekti dorybės.“³⁵ Šių laikų brolis masonas teigia, kad trimis meistro stuktelių įvaizdais skriestuvu į širdį, po to – pirmaisiais mokinio smūgiais kirtikliu į netašytą akmenį norima paliesti sąžinę, o ne kūną³⁶. Tačiau esminė pirmųjų laipsnių ritualo grandis – tai smurtinė žmogžudystė, aukos kūno paieškos ir perlaidojimas³⁷. Atkartojama trečioje meistro iniciacijoje, ši legenda simbolizuoja ištikimybę duotam žodžiui ir gyvenimo laikinumą, vertybes, kurias įsipareigoja

34 Arvydas Pacevičius, *op. cit.*, p. 133.

35 Stanisław Małachowski-Lempicki, *op. cit.*, p. 171.

36 Atlyginimas prie savo kolonos, Br. D.:P.:Lietuvos laisvųjų mūrinių Didžioji Ložė AF & AM. Prieiga per internetą: <http://grandlodge.lt/pdf/122008/1-96200012.pdf> [žiūrėta 2016 10 6].

37 Tucker Prentiss, *The lost key: An explanation and application of the masonic symbols*, Seattle: Unspeakable Press, 2005, p. 99.

perprasti kiekvienas masonų ložės narys visame pasaulyje. Juodos užuolaidos, kaukolės ir kaulai, juodas kilimas ir galiausiai karstas – visa turėjo simbolizuoti gedulą dėl nužudyto Hiram³⁸. Tira Sokolovskaja pateikia tokį išventinimo į meistrus simbolinį vaizdinį: sulig trimis plaktuko dūžiais išventinamasis atsigula į karstą, kur yra apklojamas raudona paklode, simbolizuojančia kraują; širdies vietoje uždedamas trikampis ir akacijos šakelė, galvos ir kojų vietoje – skriestuvai ir kampainiai, galiausiai išventinamasis prisikelia³⁹. Stanisławas Załęskis šitaip aiškina ritualo reikšmę: kampainiai simbolizuoja Hiram uolumą ir ištikimybę masoniškomis dorybėms, kurių jis neatsižadėjo net mirties akivaizdoje; mirties vaizdinys moko, kaip apraudoti masonų mirtį; akacijos šakelė reiškia, kad broliai masonai sudaro vieną šeimą⁴⁰. Hiram kapas taip pat simbolizuoja masono sielą, o akacijos šakelė – kapo žemėje pasėtą dievišką sėklą ir amžinumą, kurį gali pasiekti išventinamasis. Trys Hiram žudikai tai yra nežinojimas, savanaudiškumas ir gašlumas – nevaldomi troškimai, instinktai, kuriuos kiekvienas doras masonas mokysis suvaldyti, o mirtis masonams – tai procesas, kai žmogų aplanko apšvitimas. Per ritualą veikę simboliai išugdė masonų kolektyvinę sąmonę, skatino brolius užmegzti emocinį tarpusavio ryšį: „Ritualinio darbo metu laisvąją mūrininkiją vienijanti dvasia, išryškėjanti per formą ar veiksmą, kiekvieno nario sąmonėje išlieka kaip jo asmeninė, individuali, fenomenali ir autentiška patirtis.“⁴¹ Šios ritualinės dramos remiasi Biblija, todėl reikalauja detalaus jos studijavimo, ką nuolat ir darė broliai. Be to, kiekvienas laisvasis mūrininkas galėjo „kopti“ aukštesniojo laipsnio link studijuodamas masonų filosofiją, pažindamas save ir dvasiškai tobulėdamas per Biblijos ar mistinių tekstų skaitymą. Mat Europos ložėse ritualo branduolys buvo (ir tebėra) pranešimas⁴², o tokius pranešimus rašė, skaitė, posėdžiuose pristatinėjo ir XVIII a. pabaigos Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės masonai.

XVIII a. pabaigos Vilniaus ložių simbolių paslaptys

XVIII a. pabaigoje Vilniaus masonų ložės turėjo savo antspaudus, kuriais remiantis galima rekonstruoti svarbiausias masonų idėjas ir tam tikrus kasdieninės veiklos filosofinius pasaulėžiūros aspektus. „Gerojo Ganytojo“ ložės antspaude įrašytas vokiškas ložės pavadinimo variantas – *Siégel der.: des Guten Hirten* reiškia „Gerojo Ganytojo ložės antspaudas“⁴³. Masonų rankraščiuose ložė žymima stačiakampiu,

38 Тира Оттовна Соколовская, Обрядность вольных каменщиков, p. 100.

39 *Ibid.*, p. 102

40 Stanisław Załęski, *op. cit.*, p. 32.

41 Ritualo dvasia, Br.:S.:T., Lietuvos laisvųjų mūrininkų Didžioji Ložė AF & AM. Prieiga per internetą: <http://grandlodge.lt/pdf/122008/1-42700012.pdf> [žiūrėta 2015 04 06].

42 Alexander Giese, *Laisvieji mūrininkai*, Vilnius: Versus aureus, 2006, 128 p.

43 Žygintas Būčys, Ložių nariai ir pareigūnai, in: *Masonai Lietuvoje: XVIII a. pabaiga – XIX a. pradžia*, p. 57.

simbolizuojančiu plytą, iš kurių pastatyta Saliamono šventykla. Be to, šalia stačiakampio, arba tarp raidžių ir žodžių, įsiterpia trys taškai, simbolizuojantys piramidę bei leidžiantys identifikuoti ložėms priklausančius brolius visame pasaulyje. A. Pacevičiaus teigimu, „piramidžių naudojimas simbolikoje gali būti aiškinamas masonų atsigrėžimu į senovės Rytų dvasinį paveldą, jo dermės su krikščionių simbolika atkūrimu, taip pat kai kurių masoniškų judėjimų polinkiu į rytietišką mysticizmą. Kita vertus, piramidė – tai žiniomis grįsto pasaulio vaizdo simbolis“⁴⁴. Taigi, viena vertus, ložės ženklas teikia faktinę informaciją apie jos veiklą, kita vertus – turi užslėptą reikšmę. „Gerojo ganytojo“ ložės pavadinimas turi dvejopą prasmę. Laiške hebrajams skaitome: „Ramybės Dievas, amžinosios Sandoros krauju išvedęs iš numirusių didįjį avių Ganytoją – mūsų Viešpatį Jėzų, tepadaro jus tinkamus viskam, kas gera, idant vykdytumėte jo valią; tenuveikia mumyse, kas jo akims patinka per Jėzų Kristų.“⁴⁵ „Didysis avių ganytojas“ yra Viešpats Jėzus, kuris prisikelia naujam amžinam gyvenimui, lygiai kaip masonas ritualinėje 3-iojo laipsnio iniciacijoje yra „palaidojamas“ ir prisikelia tam, kad taptų geru savo dvasios kūrėju⁴⁶. Pirmajame laiške apaštalas Petras skelbia: „Kai pasirodys Vyriausiasis Ganytojas, jūs gausite nevystantį garbės vainiką.“⁴⁷ „Gerojo Ganytojo“ ložės ženkle taip pat vyrauja ažuolo lapų vainiko motyvas, simbolizuojantis jėgą, tvirtybę ir orumą⁴⁸. Galbūt ložės pavadinimas simbolizuoja masonų tobulumo ir geradarystės siekį bei užtikrina, kad nariai bus apsaugoti taip, kaip Ganytojas saugo savo avis, kartais, esant reikalui, panaudodamas botagą jų pačių labui. Botagas yra visiškai unikalus simbolis, nes jokiam kitame žinomame masonų antspaude jo nėra. Šio simbolio nėra ir D. Lotarevos sudarytame visų žinomų ir Rusijos imperijoje veikusių masonų ložių ženklų kataloge. Botagas asocijuojasi su ložės pavadinimu ir perteikia pagrindinę jos mintį, kad „Ganytojas“ turi išganyimo galią – išgelbėti sielą. Antspaudo centre vaizduojamas skriestuvus ir kampainis, botagas, akacijos šakelė ir 9 žvaigždutės, simbolizuojančios pabaigą, atlikimą ir tapimą tobulu⁴⁹. Skaičius devyni yra trijų kvadratas, aprėpiantis visus kitus skaičius. Krikščioniškoje simbolikoje 9 – kančios, pasiaukojimo ir atpirkimo skaičius. Zacharijo pranašystėje skaitome: „[...] padaryk vainikus ir uždėk juos ant Jocadako sūnaus Jozuės, aukščiausiojo kunigo, galvos; ir jam kalbėk, sakydamas: „Taip kalba kariuomenių VIEŠPATS, sakydamas: „Štai vyras, kurio vardas ATŽALA; jis išaugs iš savo vietos ir pastatys VIEŠPATIES

44 Arvydas Pacevičius, *op. cit.*, p. 119.

45 Laiškas hebrajams (Hebr 13, 20–21), in: *Naujasis Testamentas*. LBD ekumeninis leidimas, vertė Antanas Rubšys, Česlovas Kavaliauskas, 1999 (interaktyvus). Prieiga per internetą: http://biblija.lt/index.aspx?cmp=reading&doc=BiblijaRKE1999_Hbr_13 [žiūrėta 2016 10 06].

46 Robert Lomas, *Masonų simboliai: galia ir paslaptys*, Vilnius: Alma littera, 2014, p. 223.

47 Pirmasis Petro laiškas (1 Pt 5, 4), in: *Naujasis Testamentas*. LBD ekumeninis leidimas, vertė Antanas Rubšys, Česlovas Kavaliauskas, 1999. Prieiga per internetą: http://biblija.lt/index.aspx?cmp=reading&doc=BiblijaRKK1998_1_Pt_5,4 [žiūrėta 2016 10 06].

48 Žygyntas Būčys, Ložių nariai ir pareigūnai, p. 57.

49 Pentti Lempiäinen, *op. cit.*, p. 215.

šventyklą.⁵⁰ Abiejų Tautų Respublikos simbolikoje dažniau naudojamos 6 žvaigždės, universalioje masonerijoje pasitaiko ir 7, 8 žvaigždės.

„Uoliojo lietuvių“ ložė yra unikali keliais aspektais. Anot Ž. Būčio, „ložės pavadinimo pasirinkimas pabrėžiant tautiškumą, išskiriant tautinę priklausomybę, o ne kokias nors masoniškas ypatybes, reikšmes ar simboliką – gana retas reiškinys to meto Europos laisvojoje mūrininkijoje“⁵¹. Tipiškiausias „Uoliojo lietuvių“ ženklas – po kunigaikščio kepure atvertas skriestuvus, įsirėmęs ir sujungtas su kampainiu; viduryje – sparnuota liepsnojanti širdis su raidėmis G ir L, reiškiančiomis *Gorliwy Litwin*⁵². Sparnuotos širdies simbolio variantas yra labai įdomus. Jo ištakos siejasi su Rožės ir Kryžiaus riteriais, kurių simbolikoje sparnuota širdis reiškia vertingą gyvenimą žemėje, tačiau norą iš jo išsivaduoti ir tikėjimą sielos nemirtingumu⁵³. Tokia širdis gali simbolizuoti ir viltį. Masonerijoje labiau žinomas rankoje laikomos širdies simbolis, reiškiantis dosnumą⁵⁴. Krikščioniškoje doktrinoje birželio 27 d. trečiąjį penktadienį po Sekminių švenčiama Švč. Jėzaus Širdies šventė, o trečiąjį šeštadienį po Sekminių minima Nekaltosios Švč. Mergelės Marijos Širdies iškilmė. Abi šventės pradėtos švęsti XVII a. pabaigoje, o suklestėjo XIX a. pradžioje, tai liudija tuo metu paplitę širdies paveikslai. Taigi liepsnojanti, švytinti širdis yra krikščionybės atributas ir savotiškas Apšvietos „produktas“. Kunigaikščio kepurės (karūnos) simbolis gali būti suprantamas dvejopai: pirmu atveju tai yra pasaulietinės galios, valdžios, išskirtinės padėties, kilmingumo simbolis; antru – dvasinės šviesos ir amžinojo gyvenimo, sėkmės, asmenybės pagerbimo aukščiausias simbolis, labai dažnas Biblijoje. Biblijos žodžiai skelbia: „Tą dieną Galybių VIEŠPATS savo tautos likučiu bus šlovingas vainikas bei puiki diadema, ir teismo krėslė sėdinčiam duos teisingumo dvasios, o miesto vartus nuo priešų ginantiems narsumo.“⁵⁵ Anot Ž. Būčio, „Uolusis lietuvis“ siekė esminio visuomenės atsinaujinimo, realizuojant Apšvietos epochos idėjas⁵⁶, tad galbūt šis simbolis reprezentuoja apšviestą Abiejų Tautų Respublikos tautos likutį, ryžtingai pasirengusį

50 Zacharijo pranašystė (6, 9–14), in: *Biblija. Karaliaus Jokūbo versija lietuviškai*, vertė Darius Kundrotas, Čikaga, 2012, p. 998. Prieiga per internetą: <http://maloneszinia.lt/Biblija-LT-KJV-2012.pdf> [žiūrėta 2016 10 06].

51 Žyngintas Būčys, Vilniaus ložė „Uolusis lietuvis“: tapatybė ir paveldas, in: *Laisvoji mūrininkija pasaulyje ir Lietuvoje: idėjos, istorija, asmenybės*, Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2012, p. 65.

52 Žyngintas Būčys, Ložių nariai ir pareigūnai, p. 43.

53 *The mystical symbols found in the emblem of the mystic shriners*, James A. Marples A. J., VII, Life Member, Nebraska College, S.R.I.C.F, 2008. Prieiga per internetą: <http://www.masonic.benemerito.net/msricf/papers/marples/marples-symbolism.of.the.mystic.shrines.emblem.pdf> [žiūrėta 2016 10 06].

54 *A Visual Glossary of Religious Symbols*. Prieiga per internetą: http://symboldictionary.net/?page_id=2520 [žiūrėta 2016 10 06].

55 Izaio knyga (Iz 28, 5–6), in: Senasis Testamentas, vertė Antanas Rubšys, Česlovas Kavaliauskas, LBD ekumeninis leidimas, 1999. Prieiga per internetą: http://biblija.lt/index.aspx?cmp=reading&doc=BiblijaRKE1999_Iz_28 [žiūrėta 2016 10 06].

56 Žyngintas Būčys, Vilniaus ložė „Uolusis lietuvis“, p. 72.

ginti savo valstybę. Rozės ir Kryžiaus riterių paveiktoje masonerijos simbolikoje naudojama karūnos ir kryžiaus kompozicija, tad pavienė karūna labiau sietina su pasaulietine galia. Kampainis ir skriestuvai abiem atidengtais smaigaliais reiškia laisvę dirbti, nes, masonui kandidatui tapus meistrui, abu skriestuvo smaigaliai ir kampainis tampa matomi, t. y. praplėstas sielos supratimas – garbė, ištikimybė ir pasiaukojimas⁵⁷. Vilniaus universiteto bibliotekos Mokslo muziejuje saugomi „Uoliojo lietuvio“ ložės apeiginiai daiktai pasižymi unikalios tautinės simbolikos – Gediminaičių stulpais, kurie, savo pavadinimą gavę XIX a. pradžioje, iki tol vadinti tiesiog stulpais⁵⁸. Stulpai gali simbolizuoti bokštus ar vartus, stovėjusius karaliaus Saliamono šventyklos priangyje, tad toks Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valstybinis motyvas galėtų pakeisti tipiškas masonų kolonas. Trijų stulpų sistema taip pat reprezentuoja šventyklą, tiesą, pagonišką⁵⁹. Visi šie elementai buvo vaizduojami vienoje bendroje kompozicijoje ir naudojami XIX a. pradžioje, kas, mūsų manymu, reikštų tautinės nepriklausomybės ir lietuviškos savimonės supratimą. Beje, Dainius Razauskas taip pat įžvelgia šių stulpų paralelę su Saliamono šventyklos kolonomis. Anot jo, „visos paminėtos interpretacijos, rutuliojančios stulpų vaizdinį, vienaip ar kitaip veda prie kažkokio religinės, ritualinės paskirties statinio ar tiesiog šventyklos“⁶⁰. XVIII a. pabaigos ložėms būdingi iracionalūs, metafiziniai, ezoteriniai ženklai, įprasminantys jų kasdieninę ritualinę veiklą, kurios metu, pasitelkus simbolinius darbo įrankius, masonai statė (ir tebestato) savo dvasinę Saliamono šventyklą.

XIX a. pradžioje Lietuvoje dirbusių ložių simboliai

XIX a. pradžios ložių simbolizmas atėjo iš XVIII a., tačiau reikėsi kitokiomis meno formomis. Mat XIX a. pradžioje masonai ėmėsi kitokių kasdienybės darbų: svarstė valstiečių baudžiavos panaikinimo ir vargšų šelpimo klausimus, norėjo atsisakyti perdėto misticizmo ir paslapčių. Visa tai keitė ir jų simbolinę raišką. 1818 m. vasario 14 d. Vilniuje buvo įkurta simbolinė ložė „Sokrato mokykla“⁶¹. Ši ložė išsiskiria pavadinimu ir tuo, jog aukština savo patroną: „Šio išminčiaus mokymas sutampa su mūsų draugijos principais, ir kaip jo mirtis privalo kiekvienam mūrininkui padėti suvokti, kad jeigu mirtis yra nusikaltėlio kančių pradžia, tai kartu ji yra ir dorybingojo amžinos laimės pradžia ir visų jo kančių pabaiga.“⁶²

57 Robert Lomas, *op. cit.*, p. 221.

58 Jonas Vaičenonis, *op. cit.*, p. 63.

59 Dainius Razauskas, Gediminaičių stulpai simbolikos požiūriu, p. 32.

60 *Ibid.*, p. 34.

61 Stanisław Małachowski-Łempicki, *op. cit.*, p. 74.

62 Jono Chodzko kalba, in: Stanisław Małachowski-Łempicki, *Masonai buvusios Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės žemėse, 1776–1822: istorija ir šaltiniai*, iš lenkų kalbos vertė Žilvinas Norkūnas, Vilnius: Mintis, 2009, p. 76.

Ši istorinė asmenybė buvo pasirinkta dėl savo dramatiškos gyvenimo pabaigos: apkaltintas nepagarba dievams ir jaunimo tvirkinimu, išminčius buvo nuteistas mirti. Visgi ložės muzealijose Sokratas nėra vaizduojamas dažnai, joms būdinga gana tipiška ir universali simbolika (kolonos, kampainis, skriestuvus, šešiakampė žvaigždė su G raide centre, saulė ir mėnulis). Kompozicine prasme daug įdomesnė yra 1819 m. Vilniuje įkurta ir Didžiąjai provincijos ložei bei Lenkijos Didiesiems Rytams priklausanti „Slavų erelio“ ložė⁶³. Antspaudo centre, kaip suponuoja ložės pavadinimas, pavaizduotas dvigalvis erelis. Viena jo galva, snape laikydama skriestuvą, o kairėje kojoje – plaktuką, tašo akmenį; kita galva yra nukreipta į šešiakampę spindinčią Dovydo žvaigždę. Taisyklingos kubo formos akmuo reiškia brandaus amžiaus, dorą ir gailęstingą žmogų⁶⁴. Ši aliuizija reprezentuoja antrą masonišką laipsnį. Šalia erelio pavaizduotos dvi kolonos. Kompozicija išdėstyta ant mozaikinių šachmatų lentos grindų su masoniškais metais 5819. Be „Slavų erelio“, nei viena buvusios Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės teritorijos ložė savo antspaude nenaudojo šio grindų vaizdinio. Esame aptikę įmantrų didžiosios kapitulinės ložės „Nuoširdi sąjunga“ Plocko Rytuose antspaudą, kur ant languotų grindų pavaizduotas tobulas kubas, o ant jo – gaublį apraizgiusi gyvatė, matoma ir „Slavų erelio“ antspaude; šonuose dvi knygos, be abejonės, viena kurių – Biblija, bei plaktukas su svambalu ir skriestuvus su kampainiu⁶⁵. Mozaikinės arba languotos grindys atspindi dualistinį gyvenimą ir psichologinę pusiausvyrą: žengti ant baltųjų ir juodųjų reiškia patirti tiek gera, tiek bloga, malonumą ir skausmą, gimimą ir mirtį, negandas ir klestėjimą⁶⁶. Tokios grindys – tai tipiškas masonų ložės interjero elementas. „Besidarbuojanti“ mūrininko įrankiais erelio galva simbolizuoja masoną, kuris dirba tam, kad pažintų šviesą ir išmokytų suvaldyti savo emocijas. Dvigalvio erelio simbolis kilo iš bizantinės tradicijos, kuomet imperatorius turėjo religinę ir pasaulietinę valdžią. Masonerijoje šis simbolis žinomas nuo 1760 m., kai Prancūzijoje buvo panaudotas škotiškos sistemos Kadošo laipsnis. Hebrajiškas terminas „Kadoš“ (קדוּשָׁה) reiškia „šventas“ arba „palaimintas“, masonerijoje tai yra vienas aukščiausių laipsnių⁶⁷. Manoma, kad Kadošo 30-asis laipsnis (arba Kadošo riterio laipsnis) siejasi su tamplieriais, tačiau jis nebuvo pasiekiamas Abiejų Tautų Respublikos masonams, tad analizuojamame antspaude dvigalvis erelis pavaizduotas tik dėl sąsajų su Rusijos heraldikos tradicija. Pažymėtina, kad dvigalvis erelis yra pagrindinis 33 laipsnio škotiškos sistemos simbolis. Beje, skaičius 33 yra laikomas neatskleistų paslapčių, tobulėjimo baigties ir pasiaukojamos mirties bei prisikėlimo

63 Stanisław Małachowski-Lempicki, *op. cit.*, p. 79.

64 Robert Lomas, *op. cit.*, p. 189.

65 1818 ir 1820 m. ložės „Sokrato mokykla“ korespondencija, VUB RS, f. 4, b. A-459, l. 13.

66 Robert Lomas, *op. cit.*, p. 228.

67 *Masonic dictionary*. Prieiga per internetą: <http://www.masonicdictionary.com/kadosh.html> [žiūrėta 2015 04 06].

skaičiumi⁶⁸. Tiesa, verta atkreipti dėmesį, kad dvigalvis erelis dažnai sutapatinamas su dvigalviu feniksu, kuris, kaip ir skaičius 33, simbolizuoja prisikėlimą. Verta pažymėti, kad XIX a. pradžios žemesniųjų laipsnių ložių, dirbusių Lietuvoje, simbolika gana atsitiktina, nesudaro vieningos, iškalbingos kompozicijos, simboliai dažnu atveju nesisieja tarpusavyje, neturi bendros, idėją įprasminančios gijos.

Kitokia yra aukštesniųjų laipsnių masoniškų ložių, vadinamųjų kapitulų, simbolika. 1814 m. Vilniuje įkurta penkių laipsnių škotiška kapitula „Dorybės gerbėjai“ (*Capitulum Vilnensis Cultorum Virtutis*)⁶⁹, apie kurią duomenų beveik nėra, bet yra išlikę du šios ložės ženkle variantai: pirmasis kiek kuklesnis – vainikinio ornamento viduryje pavaizduotas spindulingas apskritimas su hebrajišku žodžiu, antrasis – puošnus, meniškas, gausiai dekoruotas ženklas⁷⁰. Hebrajiškas žodis, susidedantis iš keturių raidžių יהודי, reiškiančių Jėzų Kristų, yra labai retas. Tarp Rusijos imperijos ložių aptinkame vos vieną ložę *Chercherus de la Manne* (liet. „Ieškantys manos“), turėjusią įrašą hebrajų kalba⁷¹. Kitas „Dorybės gerbėjų“ ložės antspaudas yra labiau iškalbingas. Čia matome mirtingumo ženklą – kaukolę, altorių, kalaviją, augalo šaką, 25 žvaigždes, supančias centrinį švytintį objektą su raide G. Nors raidė G turi daug reikšmių, tačiau populiariausia yra Didžiojo architekto personifikacija – universalus Dievo atitikmuo. Kapitula teikė Išrinkto riterio ir Škotiško riterio laipsnius, tad kalavijas yra tipiškas riterio atributas, alchemijoje simbolizuojantis apšvalymą arba išgryninimą. Kalavijas masonerijoje atlieka svarbų vaidmenį: įžengiant į ložę buvo privaloma kalaviją palikti už jos ribų. Kalavijas reiškia solidarumą, apsaugą, globą, garbę, jėgą, teisingumą. Pradžios knygoje rašoma: „Todėl VIEŠPATS Dievas išsiuntė jį iš Edeno sodo dirbti žemės, iš kurios jis buvo paimtas. Išvaręs žmogų, jis pastatė į rytus nuo Edeno sodo kerubus ir liepsna švytruojantį kalaviją – kelio prie gyvybės medžio saugoti.“⁷² Bendroje antspaudu kompozicijoje nesunku įžvelgti tvarkingą gamtos erdvę, primenančią sodą, tačiau Biblijoje švytruojantis kalavijas gali reikšti ir žaibą. Žaibo simbolika lietuviškų ložių antspauduose nebuvo naudojama, tik viename Varšuvos Rytams priklausiusios vokiškos ložės *Die Halle der Beständigkeit* (liet. „Stabilumo šventykla“) antspaudu yra pavaizduota penkių kolonų remiama, ant debesų pastatyta šventykla, į kurią nusitaikę žaibai, centre užrašas vokiečių kalba: *Sie wanket nicht* (liet. „Nedvejok“)⁷³. Žaibai tartum atgraso nuo bet kokio abejojimo ir dvejojimo ir reprezentuoja griausmavaldį dievą. Tokiame kontekste lengviau atsiskleidžia ir

68 Pentti Lempiäinen, *op. cit.*, p. 289.

69 Stanisław Małachowski-Lempicki, *op. cit.*, p. 24.

70 *Ibid.*, p. 27.

71 Дарья Логарева, *op. cit.*, p. 81.

72 Pradžios knyga (Pr 3, 23–24), in: *Senasis Testamentas*, vertė Antanas Rubšys, Česlovas Kavaliauskas. LVK (katalikų) leidimas, 1998. Prieiga per internetą: http://biblija.lt/index.aspx?cmpr=reading&doc=BiblijaRKK1998_Pr_3 [žiūrėta 2015 04 06].

73 1818 ir 1820 m. masonų ložių narių sąrašai, VUB RS, f. 4, b. A-458, l. 41.

augalo, pavaizduoto kompozicijoje, tipas bei reikšmė. Greičiausiai tai yra diktonas (lot. *Dictamnus*), geriau žinomas kaip liepsnojantis Mozės krūmas, reprezentuojantis Dievą. Taip 4 laipsnio iniciacijoje skaitome: „Chaotiška liepsna degantis krūmas, vaizduoja meilę, kuria privalome liepsnoti artimiesiems, o ypač savo broliams, nepaisant luomo, ir mūsų šeimos poreikiams.“⁷⁴ Taigi visa kompozicija byloja, kad reikia įsiklausyti į gamtos balsą, liudijanti, kad gendančiame kūne glūdi gyvybės ir nemirtingumo principas, įkvepiantis pakelti akis į spindinčią Aušrinę žvaigždę, kuri atneša taiką ir ramybę⁷⁵. Šioje kompozicijoje centrinį šviesulį supa net 25 žvaigždės. Anot P. Lempiäineno, skaičiuje 25 glūdi tikėjimas vieną Dievą ir jo prisikėlimą⁷⁶. Tad akivaizdu, jog visos kompozicijos simbolika pasirinkta neatsitiktinai, o išreiškia aukštesnio ritualo atnaujinančią, išgryninančią ir transformuojančią dieviškąją jėgą. Taigi aukštesnius laipsnius teikiančios kapitulos pasižymėjo savo narius transformuojančia, į aukštesnę būtį pakeliančia galia, kas atitinkamai buvo pavaizduota sudėtingomis simbolinėmis kompozicijomis.

1816 m. atkurta didžioji Lietuvos provincijos ložė „Tobuloji vienybė“, kuri su pertraukomis veikė nuo 1780 m. Jos simbolika valstybinė – Vytis – šarvuotas raitelis ant žirgo, dešinėje rankoje virš galvos laikantis iškeltą kalaviją. Kalavijas, kaip pastebėjome anksčiau, yra tipiškas aukštesnių laipsnių ložių simbolis. Kaip valstybinis ženklas, naudotas nuo XIV a., reprezentuoja valdovą – krašto gynėją. D. Razauskas pateikia ir kitą šio simbolio pusę, reiškiančią pažabojusį savo gyvulišką instinktą žmogų, kas skiria kilnų riterį nuo prasčioko ir tinka masonams, kurie taip pat siekė pažaboti savo žemiškas aistras⁷⁷. Autorius primena, kad baltų tradicijoje mirusieji į aną pasaulį keliaudavo raiti, o raita ant žirgo pasirodydavo ne tik mirusiojo siela, bet ir aukštesnio rango mitinė būtybė⁷⁸. Manytume, aukščiausios pagal rangą Lietuvos ložės simbolis išreiškia daug gilesnę, nei vien tik tautinę reikšmę, nes beveik visuose masonų antspauduose vienokiu ar kitokiu būdu – ar tai būtų kryžius, Apvaizdos akis ir pan. – yra personifikuojamas ir įprasminamas Dievas arba mirties ir prisikėlimo motyvai. D. Razausko teigimu, žirgui priskyrus antropomorfinį griaustinio dievo įvaizdį, šis tampa raiteliu; o baltas žirgas ir raitelis yra kokia nors dievybė ar net dievas⁷⁹. Masonerijoje žinomas pasisavintas tamplierių simbolis – ant vieno žirgo jojantys du raiteliai, tad analizuojamas simbolis yra dvigubo – tautinio ir adaptuoto riteriško pobūdžio.

1817 m. gruodžio 22 d. išduotas steigimo diplomatas pagal šeštą ir septintą laipsnį dirbti aukštesniajai kapitulai „Vainikuotoji tvirtybė“⁸⁰. Kaip ir būdinga

74 Stanisław Załęski, *op. cit.*, p. 42.

75 Robert Lomas, *op. cit.*, p. 236.

76 Pentti Lempiäinen, *op. cit.*, p. 165.

77 Dainius Razauskas, *Vytis simbolikos požiūriu*, p. 12.

78 *Ibid.*, p. 24.

79 *Ibid.*, p. 28, 38.

80 Stanisław Małachowski-Lempicki, *op. cit.*, p. 63.

masoniškai institucijai, teikiančiai aukščiausius škotiškos sistemos Rytų riterio ir Rožės kryžiaus riterio laipsnius, kapitulos antspaude pavaizduotas paukštis, laikantis kryžių su užrašu „INRI“, šonuose – saulė, mėnulis ir dvi žvaigždės, bei trys neaiškūs objektai. „INRI“ – tai sutrumpinta lotyniška frazė „Iesus Nazarenus Rex Iudaeorum“, reiškianti „Jėzus Nazaretis Žydų Karalius“. Anot S. Załęskio, masonerija savaip interpretuoja šį užrašą, nes žydai nevadino Jėzaus karaliumi, tad masonams šis užrašas personifikuoja meilę, gerumą ir nuolankumą ir verčiamas tokiu rozenkreicerišku alchemišku posakiu: „Igne Natura Renovatur Integra“, kas reiškia, jog visa gamta atsinaujina per ugnį⁸¹. Pavaizduotas paukštis yra pelikanas arba feniksas, krikščioniškoje emblematikoje vaizduojamas lizde, savo krauju maitinantis jauniklius, ir simbolizuoja Kristų bei jo prisikėlimą. Alchemijoje pelikanas vaizduoja išminties akmenį. Kadangi užrašas fiksuoja ugnies motyvą, tad prisikeliantis iš pelenų feniksas labiau atitiktų šios kompozicijos idėją. Anot legendų, pelikanas (kaip ir feniksas) gali nužudyti savo nepaklusnius jauniklius, tačiau, nepraejus trimis dienoms, savo širdies krauju galia geba juos prikelti naujam gyvenimui, paaukodamas savąjį. Tuo tarpu Kristus paaukoko savo gyvenimą už žmonių nuodėmes, tad daugumoje krikščionybės konfesijų Eucharistija, arba Švenčiausiasis Sakramentas, susideda iš simbolinio Kristaus kūno ir kraujo aukojimo, šitaip su juo susivienijant. Masonai taip pat atliko šį ritualą.

Unikali yra neišaiškinto unikalaus Didžiųjų Rytų – institucijos, kontroliavusios visas buvusios Abiejų Tautų Respublikos masonų ložes, – antspaudo simbolika. Pažeistame antspaude įskaitome užrašą: „Polski i Litewski Wielki Wschód“, vainiko su karūna centre puikuojasi erelis, virš kurio – unikalas ir vienietinis simbolis – besišypsancio veido pavidalą turinti saulė⁸². Tiesa, žmogiškų bruožų pavidalo saulė vaizduojama ir ložės „Tobula sąjunga“, veikusios prie Vroclavo, Rytų 1819 m. antspaude: čia besišypsanti saulė, mėnulis ir šešiakampė žvaigždė yra apsuptos septynių mažesnių žvaigždžių, centre – gaublys, kuriame pavaizduotas rankų paspaudimas, iš šonų – kolonos, po apačia – tipiški masonų ženklai⁸³. Antropomorfizmas yra ištis labai retas ne tik Abiejų Tautų Respublikos, bet ir kitų šalių masonų simbolikoje ir siejasi su pagonybe, mat saulė buvo vienas pagrindinių pagonybės garbinamų objektų. Veidą turinčios saulės su 16 spindulių simbolis vaizduojamas kai kurių Lotynų Amerikos šalių – Peru, Urugvajaus, Argentinos – vėliavose, paplito XIX a. pradžioje ir yra vadinamas „Gegužės saule“. Besišypsanti saulė reprezentuoja pozityvias konotacijas – apšvietą, išmintį, gamtos energiją, tad ne veltui masonai kartais vadinami „saulės sūnumis“. Taigi masonų idėjos vertė susimąstyti apie žemišką ir dangišką gyvenimą, apie tai, kokį kelią pasirinkti ir kaip elgtis, norint tapti geresniu ir kilnesniu žmogumi.

81 Stanisław Załęski, *op. cit.*, p. 26.

82 Vilniaus mokslo bičiulių draugija, LVIA, f. 1135, ap. 4, b. 573, l. 4.

83 1818 ir 1820 m. masonų ložių narių sąrašai, VUB RS, f. 4, b. A-458, l. 108.

Apibendrinant galima konstatuoti, kad žemesniųjų ložių simbolikoje vyravo statybininkų ir Hiramito ženkilai (liepsnojanti žvaigždė, mėnulis, trikampis, skriestuvai, kampiniai, svambalas, mazgas, kolonos), aukštesnieji škotų laipsniai adaptavo riterių ir alcheminius simbolius (tipiškiausi – karūna, kalavijas, kryžius, rožė, pelikanas, erelis). Nors XVIII a. pabaigoje vyravo bibliniai motyvai, XIX a. pagausėjo antikinės simbolikos elementų, o alcheminiai simboliai yra naudojami tik aukščiausių laipsnių ložėse. Masonų simbolika, jungianti visus pasaulio masonus į vieningą šeimą, atspindi tam tikrą jų vidinę būseną ir nematomą siekiamybę bei personifikuoja aukštesnius tikslus, kuriuos bandoma pasiekti per kasdienes ritualinius darbus, kurių svarbiausias – Biblijos studijavimas ir jos simboliais užkoduotų paslapčių suvokimas.

Išvados

Aptarus pirmąjį masonerijos judėjimo Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje etapą paaiškėjo, kad 1776–1789 m. masonų kasdienybė rėmėsi ne tiek mistine ritualų drama, kiek visos Lietuvos valstybės masonerijos struktūros kūrimu ir praktiniu jos aspektu: pareigūnų išrinkimu, masonų tinklo plėtimu, įvairių darbo formų organizavimu. Tačiau visuomenės elitas buvo suinteresuotas dalyvauti globaliame masonerijos judėjime ir vaidinti, atrodytų, absurdiškuose ritualiniuose spektakliuose, nes masonų kasdienybė buvo iškilusi virš jų profaniškosios kasdienybės ir apėmė ne tik asmeninį santykį su Biblija ir kitais šventais, mistiniais tekstais, bet ir kolektyvinę atsakomybę žmogui. Racionalūs masonų idealai ir universalios idėjos, tokios kaip savitarpio parama, filantropinė veikla, protinių galių skatinimas ir aukštinimas, masonų kasdienybėje buvo pasiekiami ir įprasminami neracionaliais būdais – pasitelkiant mitus ir simbolius. Ankstyviausiose masonų ložėse susipynė Hiramito ir Viduramžių amatininkų mitai bei simboliai, kurie unikaliu būdu atspindėjo ložių filosofiją, principus, vertybes ir universalias idėjas, tokias kaip pasiaukojimas, atpirkimas, patirtis, ištvermė, išmintis, orumas, jėga, narsumas, kilmingumas, sėkmė, tikėjimas, viltis, meilė, nuoširdumas, apdairumas, tvirtybė, santūrumas, teisingumas ir t. t. Visa tai masonai pasiekdavo per ilgus studijavimo metus ir įšventinimą kolektyviniu būdu bei per individualią patirtį ir santykį su aukštesne, transcendentine būtimi, kurios buvo ieškoma kasdieninėse masonų praktikose. Masoniški simboliai atlaikė laiko ir erdvės iššūkius – tapo bendra ir universalia, globalią mūrininkiją vienijančia gija.

Publikuoti šaltiniai ir literatūra

Zacharijo pranašystė (6, 9–14), in: *Biblija. Karaliaus Jokūbo versija lietuviškai*, vertė Darius Kundrotas, Čikaga, 2012, p. 998. Prieiga per internetą: <http://maloneszina.lt/Biblija-LT-KJV-2012.pdf> [žiūrėta 2016 10 06].

- Pirmasis Petro laiškas (1 Pt 5, 4), in: *Naujas Testamentas*, LBD ekumeninis leidimas, vertė Antanas Rubšys, Česlovas Kavaliauskas, 1999. Prieiga per internetą: http://biblija.lt/index.aspx?cmp=reading&doc=BiblijaRKK1998_1_Pt_5,4 [žiūrėta 2016 10 06].
- Laiškas hebrajams (Hbr 13, 20–21), in: *Naujas Testamentas*, LBD ekumeninis leidimas, vertė Antanas Rubšys, Česlovas Kavaliauskas, 1999. Prieiga per internetą: http://biblija.lt/index.aspx?cmp=reading&doc=BiblijaRKE1999_Hbr_13 [žiūrėta 2016 10 06].
- Izaijo knyga (Iz 28, 5–6), *Naujas Testamentas*, LBD ekumeninis leidimas, vertė Antanas Rubšys, Česlovas Kavaliauskas, 1999. Prieiga per internetą: http://biblija.lt/index.aspx?cmp=reading&doc=BiblijaRKE1999_Iz_28 [žiūrėta 2016 10 06].
- Atlyginimas prie savo kolonos, Br.:D.:P.:Lietuvos laisvųjų mūrininkų Didžioji Ložė AF & AM (interaktyvus). Prieiga per internetą: <http://grandlodge.lt/pdf/122008/1-96200012.pdf> [žiūrėta 2016 10 06].
- A Visual Glossary of Religious Symbols* (interaktyvus). Prieiga per internetą: http://symboldictionary.net/?page_id=2520 [žiūrėta 2016 10 06].
- Būčys Žyngintas, Ložių nariai ir pareigūnai, in: *Masonai Lietuvoje: XVIII a. pabaiga – XIX a. pradžia*, Vilnius: Lietuvos nacionalinis muziejus, 2009.
- Būčys Žyngintas, Vilniaus ložė „Uolusis lietuvis“: tapatybė ir paveldas, in: *Laisvoji mūrininkija pasaulyje ir Lietuvoje: idėjos, istorija, asmenybės*, Vilnius: Lietuvos nacionalinis muziejus, 2012, p. 65–77.
- Giese Alexander, *Laisvieji mūrininkai*, Vilnius: Versus aureus, 2006.
- Gricius Vytautas, Vilniaus universiteto masonai ir jų apeiginiai daiktai, in: *Spectrum*, Vilnius, 2008, Nr. 2 (9), p. 29–32.
- Kiauleikytė Liepa, XVIII–XIX a. sandūros Lietuvos masonų muzikos kultūra, in: *Menotyra*, 2001, Nr. 3 (24), p. 22–32.
- Lempäinen Pentti, *Skaičių simbolika: nuo nulio iki milijono*, Vilnius: Tyto alba, 2001.
- Lomas Robert, *Masonų simboliai: galia ir paslaptys*, Vilnius: Alma littera, 2014.
- Małachowski-Lempicki Stanisław, *Masonai buvusios Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės žemėse, 1776–1822: istorija ir šaltiniai*, Vilnius: Mintis, 2009.
- Pacevičius Arvydas, Masonų knygos kultūros raiška XIX a. Lietuvoje, in: *Knygotyra*, 2016, Nr. 67, p. 115–147.
- Poškutė Margarita, XVIII a. pabaigos – XIX a. pradžios Lietuvos masonų etinės bei religinės nuostatos, *Logos*, 2007, Nr. 51, p. 171–182.
- Razauskas Dainius, *Vytis simbolikos požiūriu*, Vilnius: Aidai, 2008.
- Razauskas Dainius, Gedimainaičių stulpai simbolikos požiūriu, in: *Liaudies kultūra*, 2014, Nr. 1, p. 31–55.
- Serini Karol, Symbol w wolnomularstwie, in: *Ars Regia*, 1992, t. I, Nr. 1, p. 101–147.
- Sverdiolas Arūnas, *Hermeneutinės filosofijos studijos*, [kn.] 1: *Būti ir klausti*, Vilnius: Strofa, 2002.
- Sverdiolas Arūnas, *Hermeneutinės filosofijos studijos*, [kn.] 2: *Aiškinimo ratas*, Vilnius: Strofa, 2003.
- The mystical symbols found in the emblem of the mystic shriners*, James A. Marples, VII, Life Member, Nebraska College, S.R.I.C.F., 2008 (interaktyvus). Prieiga per internetą: <http://www.masonic.benemerito.net/msricf/papers/marples/marples-symbolism.of.the.mystic.shrines.emblem.pdf> [žiūrėta 2016 10 06].
- The seven virtues*, by V. W. Bro. W. H. Taine, The masonic trowel (interaktyvus). Prieiga per internetą: http://www.themasonictrowel.com/Articles/degrees/degree_1st_files/the_seven_virtues.htm [žiūrėta 2016 10 06].
- Tucker Prentiss, *The lost key: An explanation and application of the masonic symbols*, Seattle: Unspe-
akable Press, 2005, p. 99.
- Vaičėnionis Jonas, *Lietuvos valstybės simboliai*, Kaunas: Šviesa, 2006.
- Załęski Krzysztof, Vilniaus masonai, *Vilniaus klasicizmas: parodos katalogas*, Vilnius: Baltos lankos, 2000, p. 221–231.
- Załęski Krzysztof, Nieznany fragment Mowy Franciszka Ksawerego Kosseckiego, wygłoszonej w krakowskiej loży „Przesąd Zwyciężony“ w 1810 roku, in: *Ars Regia*, 2008, t. X, Nr. 17, p. 203–213.

- Załęski Krzysztof, Słownik polskich wolnomularzy zawodów wyzwolonych, in: *Ars Regia*, 2008, t. X, Nr. 17, p. 177–203.
- Załęski Stanisław, *O masonii w Polsce od roku 1742 do 1822: na źródłach wyłącznie masonskich*, Kraków: W. L. Ancus, 1908.
- Добрянский Сергей Флавианович, Массонские ложи в Литве, in: *Записки Северо-западного отдела Русского императорского географического общества*, кн. 2, Вильно: А. Г. Сыркин, 1911, p. 231–262.
- Добрянский Сергей Флавианович, Очерки из истории масонства в Литве, in: *Записки Северо-западного отдела Русского императорского географического общества*, кн. 4, Вильно: А. Г. Сыркин, 1913, p. 103–146.
- Кучурин В. Владимир, Массонские символы ложи Умирающего сфинкса: опыт интерпретации, in: *Труды государственного музея истории религии*. Вып. 9, Санкт-Петербург: ИПЦ СПГУТД, 2009, p. 141–145.
- Лотарева Дарья, *Знаки масонских лож российской империи. Справочно-библиографический указатель*, Москва: Государственная публичная историческая библиотека России, 1994.
- Соколовская Тира Оттовна, Обрядность вольных каменщиков, *Массонство в его прошлом и настоящем*, т. 2, Москва: ИКПА, 1991, p. 80–116.
- Соколовская Тира Оттовна, Массонские системы, in: *Массонство в его прошлом и настоящем*, т. 2, Москва: ИКПА, 1991, p. 52–80.
- Соколовская Тира Оттовна, Возраждение масонства при Александре I, *Массонство в его прошлом и настоящем*, т. 2, Москва: ИКПА, 1991, p. 153–203.
- Соколовская Тира Оттовна, *Русское масонство и его значение в истории общественного движения: XVIII и первая четверть XIX столетия*, Санкт-Петербург: Издание Н. Глаголева, 1915.
- Халтурин Юрий, Эзотерические аспекты учения русских Массонов конца 18–начала 19 веков, in: *Пламенеющая Звезда*, 2012, Nr. 1 (8), p. 12–19.
- Халтурин Юрий, Каббала и орденовая символика в интерпретациях русских масонов конца XVIII–начала XIX века, in: *ТИРОШ. Труды по юдаике*, Nr. 10, 2010, p. 72–92.

DAIVA MILINKEVIČIŪTĖ – humanitarinių mokslų srities istorijos krypties doktorantė (Lietuvos istorijos instituto ir Vilniaus universiteto jungtinė doktorantūra). Tyrinėja XIX a. pradžios Vilniaus universiteto profesorių ir adjunktų istoriją. 2015 m. Vilniaus universitete apgynė magistro darbą tema „Apšvietos vaikai: universalios masonų idėjos paieška Lenkijos ir Lietuvos Rytų ložėse XVIII a. pab. – XIX a. 3 deš.“

Elektroninis paštas fushigi666@gmail.com

BETWEEN TWO PILLARS: DAILY LIFE IN THE SYMBOLISM OF THE LATE EIGHTEENTH CENTURY MASONS OF VILNIUS

DAIVA MILINKEVIČIŪTĖ

Lithuanian Institute of History

The Age of Enlightenment is defined as the period when the universal ideas of progress, deism, humanism, naturalism and others were materialized and became a golden age for freemasons. It is wrong to assume that old and conservative Christian ideas were rejected. Conversely, freemasons put them into new general shapes and expressed them with the help of symbols in their daily routine. Symbols of freemasons had close ties with the past and gave them, on the one hand, a visible instrument, such as rituals and ideas to sense the transcendental, and on the other, intense gnostic aspirations. Freemasons put in a great amount of effort to improve themselves and to create their identity with the help of myths and symbols. It traces its origins to the biblical builders of King Solomon's Temple, the posterity of the Templar Knights, and associations of the medieval craft guilds, which were also symbolical and became their link not only to each other but also to the secular world. In this work we analysed codified masonic symbols used in their rituals.

The subject of our research is the universal Masonic idea and its aspects through the symbols in the daily life of the freemasons in Vilnius. Thanks to freemasons' signets, we could find continuity, reception, and transformation of universal masonic ideas in the Lithuanian freemasonry and national characteristics of lodges.

Taking everything into account, our article shows how the universal idea of freemasonry spread among Lithuanian freemasonry, and which forms and meanings it incorporated in its symbols. The objective of this research is to find a universal Masonic idea throughout their visual and oral symbols and see its impact on the daily life of the masons in Vilnius.

Keywords: Freemasonry, Bible, lodge, symbols, rituals, freemasons' signets.